

УДК 316.61

**Соціальна адаптація в умовах трансформаційних
процесів у суспільстві**

Годлевська В.Ю. к.і.н.,
доцент кафедри культурології,
соціології, педагогіки та психології
Вінницького національного технічного
університету

Гречанюк Н.М.
викладач кафедри культурології,
соціології, педагогіки та психології
Вінницького національного технічного
університету

Анотація. В статті аналізуються процеси соціальної адаптації в умовах трансформації українського суспільства в демократичне. Автори розглядають місце і роль зазначених процесів як взаємодію людини і соціального середовища, і як один з важливих чинників успішного завершення перехідного періоду.

Ключові слова: трансформація, соціальна адаптація, модернізація, перехідний період.

Аннотация. В статье анализируются процессы социальной адаптации в условиях трансформации украинского общества в демократическое. Авторы рассматривают место и роль отмеченных процессов как взаимодействие человека и социальной среды, и как один из важных факторов успешного завершения переходного периода.

Ключевые слова: трансформация, социальная адаптация, модернизация, переходный период.

Annotation. In the article the processes of social adaptation are analysed in the conditions of transformation of Ukrainian society in democratic. Authors examine a place and role of the noted processes as cooperation of man and social environment, because one of important factors of successful completion of transitional period.

Keywords: transformation, social adaptation, modernization, transitional period.

Зміни в Україні охопили всі сфери суспільного і економічного життя,

зокрема соціальну структуру, матеріальну і духовну культуру, суспільство в цілому. Трансформаційний процес став результатом взаємодії значної кількості соціальних суб'єктів, індивідів, організацій, груп, сукупність яких можна розглядати як макросуб'єкт перетворень суспільства. Для розуміння процесів суспільного життя як самоорганізованої системи велике значення має аналіз особливостей соціальної адаптації людини під час тривалих суспільних трансформацій.

Спонтанний характер трансформаційного процесу, його залежність від великої кількості чинників обумовлює непередбачуваність результатів. На перший план, виходячи з цього, висувається завдання збереження політичної і соціальної стабільності. Соціальна адаптація, таким чином, стає важливою умовою переходу суспільства від трансформаційного стану до цілеспрямованих дій по досягненню передбаченого і розвиненого соціуму. Людина ж переживає усі ці надбання трансформації через процес адаптації до них, який на кожному етапі суспільного розвитку має свої особливості, зумовлені конкретними ситуаціями у суспільному бутті.

Мета даної статті полягає в теоретичному аналізі суті процесів соціальної адаптації в умовах перехідного періоду в Україні та теоретичному прирощуванні матеріалу з вказаної проблеми.

Проблема соціальної адаптації займає в соціології одне з центральних місць. Вона є фундаментальною і дотепер дискутуючим питанням про взаємодію людини і соціального середовища.

Серед гуманітарних досліджень останнім часом помітно збільшилася кількість робіт, присвячених різним аспектам адаптації людини і соціуму. Філософи і соціологи, психологи і політологи не припиняють спроб осмислення феномену соціальної адаптації в контексті радикальних трансформацій пострадянських суспільств.

Адаптаційні процеси знаходяться в центрі соціальних взаємодій в сучасних пострадянських суспільствах і знаходять віддзеркалення в наукових публікаціях Войцеховського В.І., Осяніна А.Н., Гордона Л.А.,

Какимжанової М. Д., Кузнецова П.С., Ромма М.В., Самари Г.Н., Шабанової М.А., Шустової Н.Є., Хуткої С., Ядова В.А. та ін.[1-10]

Соціальна адаптація виступає соціально-філософським поняттям, що відображає найважливішу людську якість – прагнення до збереження життя і реалізації базових потреб в рідному середовищі. Соціальна адаптація як один з видів соціальної взаємодії з одного боку, постає як універсальний процес пристосування людей в соціумі, що визначається інституційним рівнем і що об'єктивує відносини особи і середовища за допомогою активної діяльності. З іншого боку, – як внутрішньо мотивований процес, який спонукає людину до активної діяльності, зберігаючи те соціальне в людині, яке суб'єктивує соціальні відносини на рівні людського індивіда – особи. Отже, соціальна адаптація виступає і як процес пристосування (соціальний феномен), і як специфічний стан особи: домагань-очікувань, ціннісних орієнтацій (соціально-психологічний феномен).

Адаптивна діяльність – процес двосторонній. Предметно і духовно впливаючи на соціальне середовище, людина в процесі адаптації перетворює в цьому адаптивному середовищі власне себе завдяки паралельному пристосуванню власного світогляду і внутрішнього світу до ініційованих ним зовнішніх змін. У цьому полягає активна суб'єктна природа соціальної адаптації особи в процесі матеріально-духовної життєдіяльності. Зрозуміло, слід враховувати вплив на людину та її адаптацію соціокультурних чинників.

Тому, стосовно соціальної адаптації можна стверджувати про наявність потенціалу інтегративності в даному процесі. Інтеграція нині стає загально визнаним явищем культури і людської діяльності. Поняття інтеграції в цих обставинах набуває статусу ключового принципу практично у всіх сферах людської життєдіяльності. Ігнорування ролі інтеграції людини, що адаптується, в нове для неї соціально-культурне середовище спричиняє за собою серйозні помилки в теорії і практиці

соціальної адаптації. Адже як універсальний феномен інтеграційний процес встановлює в будь-якій сукупності незалежних предметів зв'язку між ними, тобто додає цьому ансамблю певну структуру; вводить нові зв'язки між елементами структури, що утворилася; підсилює і розвиває зв'язки, що з'явилися, між елементами структури, що вже сформувалася. По відношенню до соціальної адаптації це означає, що її слід розглядати не тільки як суто пристосовану діяльність людини, але і як інтеграційну взаємодію в рамках соціальної групи і з соціальною групою [3, с. 5].

Адаптація як така включає фізіологічний, біологічний, психологічний і власне соціальний рівні. На власне соціальному рівні адаптація в першу чергу визначається діяльністю, активною природою соціальних суб'єктів. В процесі соціальної адаптації відбувається взаємодія особи або соціальної групи з соціокультурним середовищем. Останнє впливає на особу або на групу, які селективно сприймають і переробляють ці дії відповідно до своєї внутрішньої природи, а особа або група активно впливає на середовище. Звідси - адаптивна і, одночасно, адаптуюча активність особи або групи. Необхідною умовою успішної соціальної адаптації є оптимальне поєднання адаптивної і адаптуючої діяльності, що варіюється залежно від конкретних ситуацій, тобто правильне визначення того, як, наскільки і чи до всього можлива і необхідна адаптація.

Досліджуючи процес соціальної адаптації в умовах суспільства, що трансформується, необхідно виділити наступні аспекти:

- соціальна адаптація за умов життєдіяльності індивіда і соціуму, що змінюються;
- необхідність працездатної частини населення до адаптації в умовах змінної соціально-економічної суті життя;
- проблеми соціалізації і адаптації населення в умовах соціальної мобільності, як наслідки соціокультурних і соціально-економічних змін;
- явища неадаптованості певних прошарків суспільства;

- вплив ціннісних орієнтації, соціокультурних чинників на нові соціально-економічні відносини на ринку праці і на адаптованість груп і індивідуумів до умов, що змінюються;

- особливості соціальної адаптації окремих груп трудового населення з урахуванням демографічних, міграційних, деформаційних поведінкових процесів;

- економічна складова життєдіяльності в контексті соціальної адаптації населення в спектрі взаємодій і ролі державних і соціальних інститутів.

У цих умовах все більше виявляються взаємозв'язки багатоманітних соціальних і економічних процесів. Пристосування населення до наслідків соціально-економічних перетворень 90-х років супроводжувалось вибухами масової незадоволеності, виникненням ситуацій, в яких неадапованість відчувала чи не більша частина суспільства. Відповідно, щоб забезпечити успіх ринково-капіталістичної модернізації, потрібні були спеціальні коректуючі і попереджуючі заходи, які б полегшили адаптацію населення до наслідків перетворень, перш за все до умов перехідної кризи. [2, с. 8]

Необхідними в сучасних умовах є заходи соціальної політики, що підтримують адаптаційні зусилля людей і що враховують реальну соціально-економічну диференціацію умов, в яких здійснюється процес адаптації. Справитися з подібною ситуацією можливо тільки за однієї умови: якщо буде послідовно враховуватися потенціал соціального управління по формуванню потреб і інтересів людини, що відображають гармонізацію людського буття, реалізацію її інтелектуального потенціалу як балансу між потребами і вимогами об'єктивної реальності.

Існує і інша актуальна проблема - необхідність радикального поліпшення соціального управління в регіонах, безпосередньо пов'язаного з життєдіяльністю особи і соціальних спільностей, визначальної ступені довіри громадян до суб'єктів всіх рівнів влади.

Під час трансформацій процес адаптації набуває гострого характеру. В будь-якій країні переважну більшість населення складають люди середнього та похилого віку. Рівень претензій цієї вікової категорії залишається орієнтованим на ті суспільні відносини, які залишилися в минулому. Людям молодого віку набагато простіше засвоїти нові соціальні механізми. В той же час у старшого покоління нагромаджений досвід виживання, що в умовах економічної кризи дає можливість мобілізуватися. У молодих людей, становлення яких відбувалося в останні десять років, навички виживання відсутні.

Соціальні процеси, що протікають в даний час на пострадянському просторі, характеризуються рядом ознак. До цих ознак слід віднести:

1. Зміни носять тотальний характер, процеси модифікації і трансформації торкнулися всіх сфер суспільства;
2. Зміни пов'язані з відсутністю зон спокою, посиленням соціальної гетерогенності, яка часто приводить до розвитку тенденцій дестабілізації соціального цілого, до неузгодженості цих змін [1, с.2].

Трансформація соціальних інститутів в останні десятиліття безпосереднім чином впливає на соціальні структури, що спричиняє за собою зміну соціальної стратифікації, утворення нових соціальних груп.

Відповідно змінюється система групових інтересів, способів поведінки, соціальних взаємодій, як віддзеркалення різних сторін трансформації суспільства. Одночасно позначилася різка поляризація населення за прибутками, значна частина населення опинилася на периферії суспільного життя, бідність придбала національні масштаби.

У той же час не можна сказати, що так же значно змінилася свідомість людей. Спостерігається висока соціокультурна стійкість, яка видно, і визначатиме подальший розвиток трансформаційних процесів. В зв'язку з цим виникають проблеми виявлення біфуркаційного чинника, тобто знаходження в точці, коли по багатьох напрямках можливі різні варіанти подальшого розвитку суспільства. При цьому нестійкість

перспективи достатньо велика, і траєкторія розвитку значною мірою визначається схвалюваними рішеннями. Саме практика вирішення конкретних проблем сьогодні визначає те, яким суспільство буде завтра [1, с.2]

Характер пристосованих процесів в нашій країні не в останню чергу визначається специфікою модернізації всіх сторін українського суспільства. Саме тому воно так гостро потребує теоретичного, соціально-філософського аналізу тих особових і групових адаптивних стратегій, які і повинні допомогти українським громадянам максимально швидко і ефективно адаптуватися до модернізованого соціуму. Разом з тим пасивність чи свідома відмова частини українських громадян від пошуку дієвих соціально прийнятних стратегій адаптації фактично відображає непродуктивний конфлікт між ідеологічними установками або суб'єктивними бажаннями частини українців і об'єктивними потребами економічного, політичного і соціального реформування країни. Крім того, даний конфлікт свідчить про неадекватності адаптивного потенціалу, звичних стратегій індивідуальної і групової соціальної адаптації і реадaptaції громадян до поточних змін. Розбалансованість процесу соціальної адаптації українців ускладнюється недостатньою увагою держави до даної проблеми в умовах незрілості основних інститутів цивільного суспільства. Зневажливе відношення до проблеми соціальної адаптації, що виявляється у відсутності цільових державних програм по оптимізації соціальної адаптації різних груп населення, провокує соціальну нестабільність, криміналізацію і маргіналізацію соціуму. Об'єктивна потреба в розробці адекватних соціально-філософських теоретичних підходів до осмислення суті адаптації особи в соціумі визначається необхідністю оптимізації поточних пристосованих процесів українського суспільства.

Проте у будь-якому випадку - і саме це має вирішальне значення для виявлення найбільш актуальних проблем соціальної адаптації -

зрушення, що відбуваються в країні, носять корінний, якісний характер. Змінюється суспільний устрій, і зрушення зачіпають, ламають, перетворюють кожен клітинку соціуму.

Сьогодні перехідна криза домінує в економіці. Але по суті справи вона має загальносоціетальний, цивілізаційний характер і виявляється в політиці, суспільних відносинах, культурі, ідеології так само сильно, як і у виробничо-господарській сфері. Ми не йдемо від нецивілізації до цивілізації. Ми переходимо від однієї цивілізації до іншої. Тому саме явища перехідної кризи визначають зараз найбільш актуальні проблеми соціальної адаптації. З цими умовами пов'язані труднощі, що відчуваються мільйонами людей як найтяжчі, такі, що вимагають першочергового, невідкладного рішення.

Процеси соціальної адаптації у сучасній Україні мають тенденції поглиблення суперечностей між потребами переважної частини членів суспільства, їх прагненням до самовизначення і неможливістю держави забезпечити умови для їх реалізації. За такої ситуації відбувається, як правило, деперсоналізація особистості, її відчуженість від соціальних перетворень, психологічний синдром невдоволеності, невпевненості у завтрашньому дні. Все це можна розглядати як одну з причин надмірної тривалості перехідного періоду у реформуванні усіх сфер життєдіяльності пострадянського суспільства.

Література:

1. Войцеховский В. И. Социальная адаптация населения в трансформирующемся обществе: дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Войцеховский, Виталий Иванович. — СПб., 2005. — 166 с.
2. Гордон Л.А. Социальная адаптация в современных условиях / Л. А. Гордон // Социологические исследования. — 1994. — № 8, 9. — С. 3–15.

3. Какимжанова М. К. Социальная интеграция репатриантов как философская проблема: автореферат на соискание ученой степени кандидата философских наук / М. К. Какимжанова. — Алматы, 2009. — 24 с.
4. Кузнецов П.С. Адаптация как функция развития личности / П.С. Кузнецов. — Саратов: СГУ, 1991. — 76 с.
5. Осянин А.Н. Анализ содержания процессов адаптации и социализации личности (теоретический аспект) / А. Н. Осянин // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. — 2006. — №1. — С. 335-341
6. Ромм М. В. Адаптация личности в социуме: Теоретико-методологический аспект / М. В. Ромм. — Новосибирск: Наука, 2002. — 197 с.
7. Самара Г.Н. Социокультурная адаптация молодежи в период радикальных трансформаций / Г.Н. Самара, Д.С. Петров. — М.: ООО «Фирма Светотон ЛТД», 2004. — 205 с.
8. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття / Світлана Хутка // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2007. — №2. — с. 164 - 176.
9. Шабанова М.А. Социальная адаптация в контексте свободы / М. А. Шабанова // Социологические исследования. — 1995. — № 9. — С 81–88.
10. Шустова Н.Е. Социальная адаптация личности / Н. Е. Шустова. Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук. — Саратов, 1999. — 132 с.